

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ЄДНІСТЬ ПСИХОЛОГО-МЕДИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

UNITY OF PSYCHOLOGICAL-MEDICO-PEDAGOGICAL APPROACH TO CORRECTION OF COGNITIVE DEVELOPMENT DISORDERS IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT DISORDERS

У поданих матеріалах визначено та науково обґрунтовано сучасні науково-методичні напрямки організації спеціальної та інклюзивної освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку із порушеннями когнітивного розвитку: створення сприятливих соціальних умов для розвитку дітей з особливими освітніми потребами; проведення комплексних корекційно-реабілітаційних заходів, спрямованих як на подолання (корекцію, реабілітацію) наявних порушень розвитку, так і на пропедевтику можливих вторинних порушень; нівелювання наслідків пізнавальної, соціальної і емоційної депривації; формування у їх здорових однолітків адекватних уявлень про товаришів із психофізичними порушеннями, а також забезпечення усім здобувачам освіти, без виключення, рівних прав на отримання якісних освітніх послуг.

Автором надано корисні методичні поради фахівцям щодо практичної організації освітнього процесу дітей з когнітивними порушеннями (із затримкою психічного розвитку, розладами аутистичного спектра, із гіперактивним розладом із дефіцитом уваги та легкими порушеннями інтелекту); окреслено бар'єри в навчанні та участі таких дітей; охарактеризовано особливості оцінювання та психолого-педагогічного супроводу учнів; запропоновано корекційні технології, методики та методи роботи з дітьми з порушеннями когнітивного розвитку та інше.

Поряд з цим, названо ряд проблем у реалізації означених завдань: недостатня кількість спеціальних та інклюзивних закладів освіти які здатні реалізовувати завдання надання ранньої фахової консультативної, пропедевтичної, корекційної допомоги дітям з порушеннями когнітивного розвитку за місцем їх проживання, недостатнє кадрове забезпечення, неготовність закладів освіти до інклюзії (психологічна та професійна неготовність педагогів до сприйняття та роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, відсутність матеріально-технічного обладнання тощо).

Ключові слова: діти з порушеннями когнітивного розвитку, інклюзивна освіта, спе-

ціальна освіта, психолого-медико-педагогічний супровід, легкі порушення інтелекту.

The materials presented define and scientifically substantiate modern scientific and methodological directions of organizing special and inclusive education for children of preschool and primary school age with cognitive development disorders: creating favorable social conditions for the development of children with special educational needs; conducting comprehensive correctional and rehabilitation measures aimed both at overcoming (correction, rehabilitation) of existing developmental disorders and at propaedeutics of possible secondary disorders; evening the consequences of cognitive, social and emotional deprivation, forming adequate perceptions among their healthy peers about their peers with psychophysical disorders, and ensuring that all education seekers, without exception, have equal rights to receive quality educational services.

The author provides useful methodological advice to specialists on the practical organization of the educational process of children with cognitive disabilities (with mental retardation, autism spectrum disorders, with attention deficit hyperactivity disorder and mild intellectual disabilities); outlines barriers to learning and participation of such children; characterizes the features of assessment and psychological and pedagogical support of students; proposes correctional technologies, techniques and methods of working with children with cognitive disabilities, etc.

Along with this, a number of problems in the implementation of the above tasks were identified: an insufficient number of special and inclusive educational institutions capable of implementing the tasks of providing early professional advisory, propaedeutic, and corrective assistance to children with cognitive developmental disorders at their place of residence, insufficient staffing, unpreparedness of educational institutions for inclusion (psychological and professional unpreparedness of teachers to perceive and work with children with special educational needs, lack of material and technical equipment, etc.).

Key words: children with cognitive developmental disorders, inclusive education, special education, psychological, medical and pedagogical support, mild intellectual disabilities.

УДК 376-056.2/3]:159.922.76+615.851.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/78.2.11>

Луканьова Л.О.,
вчитель-дефектолог,
ст. викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі впровадження нової концепції розбудови спеціальної та інклюзивної освіти в Україні сконцентрувало увагу науковців на більш глибокому вивченні особливостей когнітивного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями з метою

забезпечення індивідуального підходу до кожної особистості на засадах дитиноцентризму, з урахуванням її психофізичних особливостей. Про це свідчать новітні дослідження науковців, багаточисельні публікації у спеціалізованих фахових виданнях, на цьому акцентують увагу спеціальні педагоги-практики.

Когнітивні функції включають здатність розуміти, вивчати, пізнавати, сприймати, усвідомлювати і переробляти зовнішню інформацію, і в результаті їх взаємодії дають можливість отримувати, обробляти, зберігати і відтворювати як сенсорну інформацію, отриману з навколишнього світу, так і результати здатності творчо переосмислювати ті дані які накопичені в процесі індивідуального розвитку.

Рушійними силами формування психіки та інтелектуальних здібностей дитини дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку є протиріччя, які виникають у розвитку її потреб. Найважливішими з них є потреба в спілкуванні, з допомогою якої засвоюється соціальний досвід; потреба в зовнішньому самовираженні, що стимулює розвиток пізнавальних здібностей; потреба в рухах, яка призводить до оволодіння цілою системою різноманітних навичок та вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-теоретичних досліджень дає змогу стверджувати, що дошкільний і молодший шкільний вік є своєрідним періодом у психофізичному розвитку дитини, який є основою для подальшого набуття спеціальних знань і вмінь, засвоєння різноманітних видів діяльності.

С. Кулачківська стверджує, що дитинство є періодом інтенсивного розвитку спілкування дитини з навколишнім світом, розквіту образних форм навчання (засвоєння сенсорних норм, розвиток пізнавальних дій, створення наочних образів тощо), як основи для подальшого формування здатності дитини до творчості, становлення первинного світогляду, усвідомлення свого «Я» і тощо [4, с. 5].

Л. Прохоренко, О. Бабяк, Н. Баташева. у своїх дослідженнях стверджують, що найчисленнішу групу серед дітей з особливими освітніми потребами становлять діти з порушеннями когнітивного розвитку: із затримкою психічного розвитку, розладами аутистичного спектра, гіперактивності із дефіцитом уваги, легкими порушеннями інтелектуального розвитку. Більшість з цих дітей мають різною мірою порушення у розвитку мовлення, що виявляється не тільки в усному мовленні, але й у формуванні навичок читання і письма [6, с. 5].

У своїх наукових працях О. Бабяк, Н. Баташева, А. Душка, Н. Недозим наголошують на негнучкості структур та програм, які пропонуються для таких учнів (відставання учнів у школі пов'язано як з навчальними проблемами, так і з адаптацією дитини до шкільного середовища) та нездатністю їх належним чином відповісти на підвищене розміртя освітніх потреб учнів з особливими потребами [1, с. 8].

Л. Луканьова, акцентує увагу на констатації необхідності застосування у корек-

ційно-відновлювальному процесі єдиного клініко-психолого-педагогічного підходу на принципах міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного процесу [5, с. 76].

Спираючись на ґрунтовний аналіз науково-практичних досліджень сутності поняття «порушення когнітивного розвитку», можна зробити висновок, що це збірний комплекс порушень інтелектуального розвитку, які мають різну природу походження, різну структуру та глибину дефекту та, можуть відрізнятися, як відносно легкістю так і складністю перебігу.

Мета статті – обґрунтувати необхідність застосування комплексного психолого-медико-педагогічного підходу в корекційній роботі з дітьми з порушеннями пізнавального розвитку на основі міжпредметної взаємодії та індивідуалізації навчально-виховного та корекційного процесу в спеціальному (інклюзивному) навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження особливих форм, видів та структури порушень у дітей в умовах дизонтогенезу розвитку, починаючи з раннього дитячого віку, дають підстави констатувати наявність мультисиндромних порушень та складної симптоматики у мовленнєвій, психічній і моторній сферах функціонування таких дітей та спонукають до необхідності актуалізації особистісних аспектів освіти і виховання дітей з порушеннями розвитку на ранніх періодах онтогенезу. Акцентуючи увагу на механізмах виникнення порушень розвитку, серед яких є органічні ураження мозкових структур, окремою категорією порушень є порушення розвитку мови та мовлення.

Сучасні дослідження особливих форм, типів і структури порушень у дітей в умовах дизонтогенезу розвитку, починаючи з раннього дитинства, дають підстави стверджувати про наявність полісиндромних порушень і комплексної симптоматики в інтелектуальній, психічній та руховій сферах функціонування таких дітей та спонукають до необхідності оновлення особистісних аспектів навчання та виховання дітей з порушеннями розвитку в ранні періоди онтогенезу. Зупиняючись на механізмах виникнення порушень розвитку, серед яких органічні ураження структур головного мозку, окремою категорією порушень є порушення когнітивного розвитку.

Когнітивні (лат. *cognitio* – пізнання) функції включають здатність розуміти, розпізнавати, вивчати, усвідомлювати, сприймати та обробляти (запам'ятовувати, передавати, використовувати) зовнішню інформацію. Розрізняють 3 ступені когнітивної дисфункції:

– легку (незначне зниження пам'яті);

– помірну (невеликі труднощі в нових, складних видах діяльності);

– тяжку (виражена соціальна та побутова дезадаптація).

Згідно з науковими дослідженнями, у 21% дітей спостерігається стійке зниження уваги. Дефіцитом уваги вважається нездатність зосередитися на вивченні навчального матеріалу протягом певного часу. Тому когнітивна дисфункція найчастіше супроводжується порушенням розвитку навчальних навичок, рухових функцій, змішаними специфічними порушеннями розвитку. Серед основних причин когнітивної дисфункції велике значення мають перинатальні ураження центральної нервової системи (ЦНС) або асфіксія, фактори зовнішнього середовища, черепно-мозкові травми тощо, тобто когнітивна дисфункція є проявом залишкових органічних змін у ЦНС.

Когнітивна дисфункція часто є компонентом синдрому дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), тоді як дефіцит уваги може супроводжуватися гіперактивністю з поганим контролем поведінки. СДУГ дуже часто є супутнім захворюванням і поєднується зі шкільною дезадаптованістю та тривожними станами. У значної кількості дітей СДУГ зберігається і в дорослому віці.

За даними наукових досліджень, скарги батьків і самих дітей, візуального динамічного спостереження за ними, найбільш частими є такі розлади когнітивних функцій:

- труднощі під час навчальної діяльності і швидка розумова стомлюваність;
- розлади короткочасної і довготривалої пам'яті;
- порушення уваги і зниження здатності тривалий час її концентрувати;
- зниження швидкості реакції на зовнішні стимули;
- розлади мовленнєвої активності;
- розлади осмислення завдання і розробки стратегій;
- труднощі переходу з одного етапу когнітивної діяльності на наступний;
- труднощі при здійсненні складних повсякденних дій, що сприяло порушенню соціальної, побутової адаптації.

Кількість дітей у яких констатують зниження, або порушення когнітивної функції, невпинно, зростає у геометричній прогресії. Багато дітей відчуває розчарування в процесі навчання, вважаючи його надто складним, і все тому, що насправді вони не мають належних когнітивних навичок, необхідних для обробки інформації, тобто тих конкретних базових навичок, які забезпечують успішне навчання. Додаткове навантаження в школі, виконання домашніх завдань та відсутність належної уваги до не сформованості у них цих навичок поглиблюють їхню фрустрацію та ще більше загострюють проблеми в навчальній діяльності. **Когнітивні етапи розвитку дитини – етапи навчальної**

діяльності. Навчання – це складний процес, який розвивається поетапно. В його основі лежать природні здібності, успадковані та генетично заковані при народженні. Але мало хто з нас навчається з максимальною генетично обумовленою ефективністю. Ось чому певні зусилля та практика сприяють покращенню здатності до навчання та підвищенню продуктивності більшості людей.

Розвиток нашого вміння навчатись проходить через певні етапи та вдосконалення сенсорних і моторних навичок, когнітивних функцій і, нарешті, реалізується у здатності засвоювати інструкції. Недостатність на будь-якій з цих стадій автоматично призводить до складнощів на наступних залежних стадіях.

Природні здібності. Природні здібності людини – це основа процесу навчання. Вони є генетично визначеними можливостями та обмеженнями, якими володіє дитина від народження.

Сенсорні й моторні навички. Сенсорні та моторні навички розвиваються на основі вроджених здібностей. Сенсорні навички включають зір, слух і дотик. Вони відповідають за отримання інформації. Рухові навички відображають отриману та оброблену інформацію. І сенсорні, і моторні навички частково визначаються генетичним кодом, а частково набуваються під час постійної взаємодії з навколишнім середовищем. Майже всі люди можуть вдосконалити ці навички за допомогою правильної цілеспрямованої практики.

Когнітивні навички. Когнітивні (когнітивні) здібності дозволяють нам обробляти сенсорну інформацію. Вони синтезують процеси аналізу, оцінки, зберігання інформації, порівняння та визначення лінії дій. Хоча когнітивні навички є частково вродженими, основна їх частина є набутою. Якщо їх розвиток не відбувається природним шляхом, формується когнітивний дефіцит, який знижує навчальний потенціал і важко виправляється без спеціального відповідного (часто медичного) втручання. Слабкі когнітивні навички можна зміцнити, а звичайні когнітивні навички можна покращити, тим самим полегшуючи та підвищуючи продуктивність процесу навчання.

Сприйняття інструкцій. Формальне прийняття та дотримання інструкцій є остаточним і найбільш неоднорідним рівнем навчання. Він передбачає вивчення навчальних предметів. Ці предмети вивчаються через формальну освіту, і успіх залежить від основних когнітивних навичок людини. Базу знань з кожного предмета можна розширити, але без належної основи у вигляді вже сформованих ефективних пізнавальних умінь висока успішність неможлива.

Якщо у дитини спостерігаються труднощі у навчальній діяльності, причина може полягати в недостатньому розвитку однієї або кількох базових когнітивних навичок, які підлягають

коригуванню за допомогою адаптації (модифікації) навчальних програм, створенню спеціальних навчальних програм, максимальній індивідуалізації корекційного процесу.

Таким чином, когнітивний розвиток вивчається в його різноманітних проявах і сутнісних характеристиках. Когнітивний розвиток виступає як природний процес, що відбувається під впливом різних соціокультурних і педагогічних детермінант. У міру дорослішання дитини та ускладнення розумових завдань дуже важливо, щоб базові навички для їх вирішення були присутні та правильно функціонували, тому слід пам'ятати, що розвиток когнітивних здібностей є запорукою високих досягнень у навчанні.

Корекція пізнавальних порушень – це тривалий процес, який потребує від корекційного педагога системного підходу, який ґрунтується на принципі «від простого до складного» з урахуванням провідного виду діяльності дітей даної вікової категорії та формування активної позиції як педагогів, так і батьків. Від цього залежить успішність закріплення набутих умінь і навичок у повсякденному житті дитини, а також стійкість корекційного ефекту та подальша динаміка розвитку дитини.

Висновки. Аналіз проведеного науково-теоретичного дослідження проблеми проявів когнітивних дисфункцій у дітей із інтелектуальними та мовленнєвими порушеннями дозволяє стверджувати, що легкі когнітивні порушення у дітей, як правило, можуть бути повністю усунені за допомогою психологічної допомоги, занять з корекційними педагогами; помірно виражені когнітивні порушення при послідовному та систематичному корекційному впливі дають позитивні результати; у корекції важких когнітивних порушень акцент робиться на роботі із симптомами, підвищенні якості життя дитини та її близьких.

Встановлено необхідність використання єдиного психолого-медико-педагогічного підходу в корекційно-відновлювальному процесі на основі

принципів міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації навчально-виховного та корекційного процесу, а також важливості ранньої діагностики порушень пізнавального розвитку, раннього втручання (рання корекція), корекції наявних та попередженні можливих віддалених наслідків порушень когнітивного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Чим раніше розпочато корекційну роботу з дитиною, тим більше гарантій, що позитивні зміни будуть глибшими, а результат незворотним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабяк О. О., Баташева Н. І., Душка А. М., Недозим Н. В. Стандартизація навчання школярів з порушеннями когнітивного розвитку: навчально-методичний посібник, за ред. Засенко В. В., Прохоренко Л. І., 2019, 332 с.
2. Боряк О. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. Київ, 2019. 568 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e1cc303-305c-4ae5-a861-c53a75f51866/content>
3. Кузава І. Б., Луканьова Л. О. Науково-практичні засади організації дошкільної інклюзивної освіти. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. 2023. № 2. С. 84–89. DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2023-2-19>
4. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ: Нора-прінт, 1996. 108 с.
5. Луканьова, Л. Єдність клініко-психолого-педагогічної складової у корекції розладів праксису у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального та мовленнєвого розвитку. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2024, 3. С. 76–80, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.11>
6. Прохоренко Л. І., Бабяк О. О., Баташева Н. І., Душка А. М. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник, за ред. Засенко В. В., Прохоренко Л. І., 2020, 435 с.